

فصلنامه علمی - پژوهشی
سال اول - شماره دوم - بهار ۱۳۹۳

فهرست مطالب

- ۲ سخن سردبیر
- ۷ رابطه معنا، زیبایی، شکل و سازه در معماری دوران اسلامی
- ۲۳ ارزیابی و نقد طرح و ساختمان جدید مسجد ولیعصر (عج) در مجاورت تئاتر شهر (تهران)
- ۴۱ مقایسه معیارهای کیفیت زندگی شهری در نظریات معاصر و مفاهیم استخراج شده در خصوص شهر اسلامی بر مبنای علل چهارگانه معماری
- ۶۵ مفهوم محرمیت و فضا در شهرهای دوران اسلامی
- ۷۹ درآمدی بر رمز و رمزپردازی در معماری دوران اسلامی
- ۹۵ تحلیل نقش محور قبله در سازماندهی فضایی مساجد معاصر شهر ایلام
- ۱۱۳ موزه و دیدگاه اسلامی
- ۱۳۱ سنجش مولفه‌های کیفیت فضای شهری با مقایسه تطبیقی رویکرد ایرانی-اسلامی و غربی
- ۱۴۷ تأثیر عناصر کالبدی معماری مساجد سنتی و مدرن ایران بر ذهن کودکان

نشانی دفتر مجله: دانشگاه علم و صنعت ایران
قطب علمی معماری اسلامی / کد پستی ۱۶۸۴۶۱۳۱۱۴
تلفن مستقیم: ۰۲۱-۷۷۴۹۱۲۴۳ / تلفن داخلی: ۰۵۴۰-۷۷۲۴-۳۲۲۱
نشانی رایانامه: ceia@iust.ac.ir / نشانی وب: <http://ceia.iust.ac.ir>

سردبیر: مهندس عبدالحمید نقره کار

مدیر داخلی: دکتر مهدی حمزه نژاد

هیئت تحریریه:

دکتر سید غلامرضا اسلامی / دکتر حسن بلخاری
دکتر مصطفی بهزاد فر / دکتر محمد رضا پور جعفر
دکتر مهدی حمزه نژاد / دکتر اسماعیل شیعه
دکتر منوچهر طیبیان / دکتر محسن فیضی
دکتر حمید ماجدی / دکتر اصغر محمد مرادی
دکتر غلامحسین معماریان / دکتر فاطمه مهدیزاده
دکتر محمد نقی زاده / دکتر علی یاران

لیست داوران:

مهندس عبدالحمید نقره کار / دکتر مهدی حمزه نژاد
دکتر حیدر جهان بخش / دکتر رضا خیرالدین
دکتر محمد منان رئیسی / دکتر علی محمد رنجبر
دکتر سلمان نقره کار / دکتر امیر امینیان
دکتر محمد رضا بمانیان / دکتر سید علی تاجر
دکتر محمدعلی تربیت جو / دکتر علی عمرانی پور
دکتر کیومرث حبیبی / دکتر سید مجید هاشمی
دکتر محمد جواد مهدوی نژاد / دکتر هادی ندیمی

طراح جلد و صفحه‌آرا: مصطفی جهان بخش

۰۹۱۹۴۸۵۱۵۲۲

ویراستار ادبی انگلیسی: مهندس بشری عباسی

قیمت: ۵۰۰۰۰ ریال

نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی بر اساس مجوز شماره
۳/۱۸/۹۴۷۹۲ مورخ ۱۳۹۲/۶/۲۶ دفتر سیاستگذاری و برنامه‌ریزی
امور پژوهشی دارای درجه علمی - پژوهشی خواهد بود.

انتشار این شماره با حمایت شهرداری قم صورت گرفته است. شماره ۱۴۷

سنجش مولفه‌های کیفیت فضای شهری با مقایسه تطبیقی رویکرد ایرانی - اسلامی و غربی

• مهدی خاک زند*

دکتری معماری منظر، استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران، دانشکده معماری و شهرسازی

• کوروش آقابرگی**

کارشناس ارشد معماری، دانشگاه آزاد قزوین، واحد علوم و تحقیقات

چکیده:

انجام فعالیت‌های گوناگون در فضاهای شهری، جزئی از فرهنگ گذشته به حساب می‌آید. حال آنکه اکنون فضاهای شهری از لحاظ کیفی تعریف خاصی ندارند. به نظر می‌رسد جهان مادی گرای امروز بیشتر در پی افزایش بازدهی و کمیات اقتصادی است، و این کمیت‌گرایی باعث باز ماندن از موضوعات کیفی شده است. بدین سبب کم رنگ شدن حضور مردم در فضاها، انجام این پژوهش مهم را ضروری می‌سازد. تلاش این پژوهش در ارزیابی و مقایسه تطبیقی میان مولفه‌های سازنده کیفیت فضاهای شهری از نگاه نظریه پردازان غربی و نیز اندیشمندان ایرانی اسلامی است. به نظر می‌رسد وجود پررنگ روابط اجتماعی از موثرترین مولفه‌های افزایش کیفیت فضاهای شهری محسوب می‌شود. داده‌های این تحقیق در دو بخش کمی و کیفی مورد ارزیابی قرار گرفت، که در بخش کیفی با استفاده از روش تحلیل محتوا به مقایسه دیدگاه‌ها پرداخته شد. بخش کمی نیز با استفاده از روش توصیفی تحلیلی انجام شد، که پرسشنامه‌ای تهیه گردید و در سه محله تهران به سنجش آنها پرداخته شد. داده‌های استخراج شده از این پرسشنامه با نرم افزار آماری SPSS مورد تحلیل استنباطی قرار گرفت و در کنار یافته‌های حاصل از ادبیات موضوع، تحلیل گردید. سه محله میدان هفت حوض، فلکه دوم نیرو هوایی و خیابان پانزده خرداد از لحاظ ریخت‌شناسی شکل انتخاب شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، که وجود پررنگ فعالیت‌هایی برای معاشرت و تفریح و تفرج در ارتقای کیفیت فضاهای شهری بسیار موثر است. نیاز به آرامش، برطرف شدن نیاز خورد و خوراک نیز از دیگر مولفه‌هایی است که در نظر مردم موثر بوده که همگی این مؤلفه‌ها در قرآن به عنوان ویژگی‌های فضای اطراف انسان ذکر شده‌اند. در نتیجه مولفه‌های اصلی کیفیت فضای شهری مورد پرسش در این تحقیق، همسو با مولفه‌های معرفی شده از منابع اسلامی می‌باشد، که علی‌رغم تاکید منابع و اندیشمندان غربی در شهرسازی معاصر، نادیده گرفته می‌شوند.

واژه‌های کلیدی: کیفیت محیط، فضای شهری، شهر اسلامی.

مقدمه:

تاثیرگذاری بر آن، از دغدغه‌های اصلی اندیشمندان عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و شهری است، که هر یک در پی کشف چگونگی ارتقای کیفیت محیط در فضاهای شهری به پژوهش پرداخته و نظریه‌هایی را در این باب مطرح می‌نمایند.

نوشتار حاضر در پی آن است که با بررسی متون دینی و اسلامی، مولفه‌های فضا برای برآورده شدن نیاز انسانها را در کنار مؤلفه‌های مطرح شده از سوی نظریه پردازان غربی قرار دهد. بدین منظور با نگاهی به منابع اسلامی و همچنین نظریه پردازان غربی، به سنجش، ارزیابی و اولویت بندی این مولفه‌ها در راستای ارتقای کیفیت فضاهای شهر تهران پرداخته شد.

با توجه به پژوهش‌های ارزشمندی که در خصوص ارزیابی کمی و کیفی ایمنی، امنیت، نگهداری، امکانات، دسترسی، عملکرد و کاربری فضاهای شهر تهران انجام شده است، به نظر می‌رسد به بحث کیفیت در این فضاها که از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است، کمتر توجه شده است.

بحران کیفیت که در حال حاضر بیشتر محیط‌های شهری در ایران با آن مواجه‌اند، مبحث کیفیت از نظر عملی نیز به یکی از پرسش‌های جدی بدل گردیده است (گلکار، ۱۳۷۹). به اعتقاد وی تنوعی که در تعریف کیفیت وجود دارد از یک سو و ادراک سلسله مراتبی انسان که موجب می‌گردد، کیفیت شیء از دو منبع یعنی عرصه عینی و عرصه ذهنی سرچشمه گیرد از سوی دیگر، باعث شده تا با انواع کیفیت روبرو باشیم. بر این اساس، کیفیت‌هایی که متعلق به "عرصه ذهنی" هستند، کیفیت‌هایی به شمار می‌روند که درون "ضمیر" فرد ساکن هستند و متقابلاً کیفیت‌های مرتبط با "عرصه عینی" که کیفیت‌های متعلق به شیء هستند، به شکل "موجودیتی خارجی" در معرض ذهن قرار گرفته و با حقایق جهان خارج سروکار دارند (گلکار، ۱۳۸۰).

همواره تعاریف گوناگونی از فضاهای شهری عنوان شده‌است. برخی فضای شهری را، فضای زندگی روزمره شهروندان می‌دانند و از نگاه برخی دیگر فضای شهری عرصه‌ای اجتماعی، فرهنگی و کالبدی بوده، که وابسته به الگوی فعالیت گروه‌های اجتماعی است. با توجه به این دوگانگی، در فضاهای شهری باید علاوه بر برقراری تعادل میان فضاهای پر و خالی در بافت شهری، به ابعاد اجتماعی و عملکردهای آن نیز توجه شود. در حقیقت فضاهای شهری، مکانی برای برقراری تعاملات و مناسبات اجتماعی است، که افراد از افشار مختلف جامعه با علایق و خواسته‌های متفاوت در آن حضور می‌یابند. بر این اساس می‌توان اینگونه بیان کرد که فضاهای شهری به علت ماهیت کالبدی و اجتماعی خود می‌تواند تاثیر بسزایی در روابط اجتماعی میان شهروندان داشته باشد.

در دهه‌های اخیر بسیاری از پژوهشگران و صاحب‌نظران مرتبط با حوزه شهری، بحث کیفیت در فضاهای شهری را مورد توجه قرار داده‌اند. پرداختن به محیط و نحوه

۱. پیشینه تحقیق و مبانی نظری

پیشینه این پژوهش در قالب دو حوزه نظریات اندیشمندان غربی و اسلامی بیان می‌شود. بخش اعظمی از دیدگاه‌های نظریه پردازان غربی و اسلامی معماری و شهرسازی در تحقیقات اخیر، در راستای ارتقاء کیفیت محیط حضور مردم در فضاهای شهری می‌باشد. و همواره سعی در کشف مولفه‌هایی برای دست یافتن به این مهم داشته‌اند، که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

۱-۱. کیفیت محیط

از دیدگاه گلکار (۱۳۷۹) کیفیت یکی از مفاهیم محوری دانش و حرفه طراحی شهری بوده و طبیعتاً از اهمیت نظری و عملی فراوانی برخوردار است. گذشته از اهمیت نظری، به واسطه

هستند. در حالیکه مردم در اینگونه فضاها فرصت ملاقاتی با دوستان دارند، با فروشندگان هم‌گپ و گفتگو می‌کنند و مشغول خرید می‌شوند و یا دوستان و آشنایانی را که مدت‌ها ندیده‌اند تصادفی ملاقات می‌کنند.

۱-۳. معیارهای کیفیت فضای شهری از منظر دانشمندان غربی در میان نظریات و آثار متنوعی که از سوی نظریه پردازان حوزه شهرسازی در رابطه با فضاهای شهری مطرح شده، پارامترهایی جهت ارتقای کیفیت محیط استخراج شده است، که بدان اشاره می‌شود. جین جیکوب در سال ۱۹۶۱ در کتاب زندگی و مرگ شهرهای بزرگ آمریکا، پنج معیار را برای فضاهای شهری با کیفیت مطلوب بیان می‌کند: ملحوظ داشتن فعالیت‌های مناسب پیش از توجه به نظم بصری محیط، استفاده از کاربری مختلط چه به لحاظ نوع استفاده و چه از نظر حضور ابنیه با سن‌های مختلف در یک ناحیه، توجه به عنصر خیابان، نفوذپذیر بودن یا قابل دسترس بودن بافت، اختلاط اجتماعی و انعطاف پذیر بودن فضاها (Jacobs, 1961). همچنین متیو کرمونا در کتابی با عنوان «مکانهای عمومی - فضاهای شهری»، کیفیات تأثیرگذار بر فضاهای شهری را به هفت دسته تقسیم کرده است که عبارتند از: دسترسی، سخت فضا و نرم فضا، فضای همگانی، ایمنی و امنیت، منظر شهری، اختلاط و تراکم، همه شمول بودن و مدیریت زمانی فضا (Carmona, 2003).

کوبین لینچ با انتشار کتاب "تئوری شکل خوب شهر" در سال ۱۹۸۱ حصول کیفیت مناسب طراحی شهری و به تبع آن ارتقای کیفیت زندگی شهری را در گرو پنج معیار اعلان می‌دارد:

- ◆ **سرزندگی:** به مفهوم امکان بقای زیست‌شناختی و جامعه‌شناختی انسان در محیط شهر
- ◆ **معنی (حس):** به معنی نقش انگیزی ذهنی و معنادار بودن مکان‌های شهری
- ◆ **سازگاری:** به منظور انطباق فرم شهری با فعالیت‌های گوناگون و مدارهای رفتاری
- ◆ **دسترسی:** به مفهوم سهولت نفوذ فیزیکی به بخش‌های مختلف بافت شهری

حفظ کیفیت محیطی یا کالبدی، یکی از مهم‌ترین اصول برنامه‌ریزی شهری است که هدف از آن افزایش مطلوبیت فضاهای کالبدی برای کار، زندگی، تفریح و عملکردهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است. منظور از کیفیت محیطی، آن است که مجموعه شهری نه تنها به هویت فضایی و کالبدی، بلکه به جامعه مدنی نزدیک گردد (سعیدنیا، ۱۳۷۸).

۱-۲. مفهوم فضای شهری

راب کریمر (۱۳۸۶) در این رابطه چنین عنوان می‌کند: اگر بخواهیم مفهوم فضای شهری را بدون تحمیل معیارهای زیباشناختی بیان کنیم، ناگزیریم از فضاهای بین‌ساختمان‌ها یاد کنیم که از نظر هندسی با عناصر گوناگون محصور می‌شود و فقط وضوح ویژگی‌های هندسی و کیفیت‌های زیباشناختی آن است که به ما اجازه می‌دهد، آگاهانه فضای باز بیرونی را فضای شهری تلقی کنیم (کریمر، ۱۳۸۶: ۱۵). زوکر فضای شهری را ساختاری سازمان یافته، آراسته و واجد نظم می‌داند که فعالیت‌های انسانی را در خود جای می‌دهد و از اصول و قواعد خاصی پیروی می‌کند (توسلی و بنیادی، ۱۳۷۱: ۱۸). برونو زوی فضا را ذات معماری می‌داند و از همین تعریف برای فضای شهری پیروی می‌کند و چنین بیان می‌کند: جایی که خیابان‌ها، میدان‌ها، پارک‌ها، زمین‌های بازی و باغ‌ها همگی فضاهایی خالی‌اند که محدود شده‌اند یا طوری تعریف شده‌اند که فضایی محصور پدید آورند، این همان فضای شهری است (مدنی پور، ۱۳۸۷: ۱۰). از این رو به طور کلی میتوان بیان کرد که فضای شهری به مفهوم صحنه‌ای است که فعالیت‌های عمومی زندگی شهری در آن‌ها به وقوع می‌پیوندد (بحرینی، ۱۳۸۶: ۳۱۳).

فضاهای شهری نقش حیاتی در زندگی اجتماعی جوامع دارند. ارزش اجتماعی اینگونه فضاها گسترده است و به میزانی که بتواند مردم را تحت تأثیر قرار دهد، حس مکان را به آنها منتقل کند، وابستگی به محل را در آنها شکل دهد و فرصت دهد که با دیگران ارتباط برقرار کند، نقش مهمتری خواهد داشت (Dines and Cattell et al., ۲۰۰۶). فروشگاه‌ها و مغازه‌های خیابان قطب‌های مهم اجتماعی

به این موارد نیز اشاره داشته‌اند. مواردی همچون راحتی، آرامش فیزیکی و امنیت (Danisworo, 1989)، تمیزی، قابل دسترس بودن و راحتی و شفافیت در سیستم حرکتی، (Danisworo, 1989; Car, 1992; Rivlin, 1992; Gehl 2000.)، (2002; CABE and DETR, 2001) و توجه به سیستم حمل و نقل و مقیاس انسانی در فضاهای شهری (Shirvani, 1985). بنابراین فضاهای شهری می‌توانند با کیفیت بالای معماری (Danisworo, 1989; Car, 1992)، نماهای جذاب ساختمان‌ها (Gehl, 2002, CABE and DETR, 2001) و مناظر و جزئیات جذاب (Gehl, 2002; ROSSI 1982) به کیفیت مطلوب دست یابند. عناصر طبیعی موارد مهمی هستند که راحتی، آرامش، تجربه‌های خوشایند و بهبود کیفی هوا در مسیرهای پیاده روی و فضاهای نشستن را افزایش می‌دهند (Kaplan and Gehl, 2002; Carr, 1992; Gehl, 2002). در این بخش مطابق جدول شماره (۱) به بیان مولفه‌های کیفیت بخش فضاهای شهری از دیدگاه نظریه پردازان غربی پرداخته می‌شود.

◆ **کنترل و نظارت:** به مفهوم فراهم بودن امکان انتخاب و مداخله شهروندان در امور مرتبط با مدیریت و استفاده از عرصه‌های همچنین دو فوق معیار زیر را جهت تنظیم روابط میان معیارهای پنج‌گانه فوق پیشنهاد می‌نماید:

◆ **کارایی:** کارا بودن هر یک از معیارهای فوق با توجه به هزینه

◆ **عدالت:** پرداخته شدن هزینه معیارها از طریق سازمان یا طبقه اجتماعی که باید برای آن هزینه کنند. (لینچ، ۱۳۷۶).

با توجه به مدل سلسله مراتب نیازهایی انسانی مازلو، به نظر می‌رسد با تامین نیازهای انسانی می‌توان تا حد زیادی کیفیت فضاهای شهری را ارتقا بخشید. مولفه‌هایی که او با رویکرد روانشناسانه مطرح می‌کند، شامل: نیازهای فیزیولوژیک، نیاز به عزت و اعتماد به نفس، نیاز به ایمنی و امنیت، نیازهای شناختی-زیبا شناختی، نیاز به وابستگی و احساس تعلق و نیاز به تحقق خویشستن و خودشکوفایی می‌باشد، که تامین هر کدام از این نیازها از ضرورت‌های محیطی محسوب می‌شود. همچنین صاحب‌نظران حوزه معماری و شهرسازی برای بهبود کیفیت فضاهای شهری

مولفه‌های کیفیت فضای شهری	نظریه پرداز
تردد از مکانی به مکان دیگر جهت کار، ملاقات، محرکی جهت برانگیختن احساسات و تداعی معانی حس مکان (موجب روشن گردیدن هویت فردی و جمعی محیط)	اپلیارد
کاربری مختلط، اختلاط اجتماعی، انعطاف پذیر بودن فضاها، قابل دسترس بودن بافت	جین جیکوب
معنادار بودن مکان، سرزندگی، دسترسی، سازگاری، کنترل و نظارت	کوبین لینچ
نفوذ پذیری، گوناگونی، خوانایی، تناسبات بصری رنگ، تعلق	توسط یان بنتلی و همکارانش
دسترسی، اختلاط و تراکم، منظر شهری، ایمنی و امنیت و مدیریت زمانی فضا	متیوکر مونا

جدول ۱. معیارهای کیفیت فضاهای شهری از منظر اندیشمندان غربی

و در مورد مفاهیم مشترک نیز تعریف خود را دارا می‌باشد و طبیعی است که تعلیمات اسلامی نیز از این قاعده مستثنی نباشد. همواره ارتقاء کیفیت فضاهای شهری در جهت آسایش و خویشاوندی شهروندان مورد تاکید اسلام و قرآن بوده است. بهبود محیط شهری موضوعی تصنعی نیست، بلکه از نیازهای انسان برای ارتقای کیفیت سکونت و امنیت بیشتر است.

در دیدگاه اسلامی فضای معماری فضایی است که باید معماری با هدف تامین نیازهای انسانی در آن رخ دهد و پدیدار شود. انسان سنتی در فضا زندگی می‌کند، نه در آن اسیر شده است و نه قصد به اسارت گرفتن و چیرگی بر آن را دارد و باید خود را تا فراتر از ساخته‌های مادی و مرزهای فضا و زمان فیزیکی رشد دهد. در صورتی می‌توان به این فضا دست یافت، که مولفه‌ها و ویژگی‌های بنیادی وابستگی‌ها و رابطه انسان معنوی با فضا را شناخت.

خداوند غفور در آیات مختلف (نمل آیه ۶۰ و ق آیه ۷) به برخی عناصر طبیعی به عنوان مصادیق بهبود کیفیت فضای شهری اشاره فرموده است. در این آیات از باغ‌ها برای بهجت، سرور و زیبایی یاد شده است. همچنین در آیات دیگری به زمین، شب، روز، آفتاب، حرارت محیط، شرایط تهویه محیطی، رنگ، سبک ساختمانی، طراحی فضاهای شهری، ارتفاع ساختمان و بافت به عنوان مصادیق بهبود کیفیت فضای شهری یاد شده است*. به نظر می‌رسد بهترین الگوی بهره‌گیری از مثال‌های خداوند منان در شهر بهشت است (صارمی و م. صارمی، ۱۳۹۰).

یکی دیگر از مولفه‌هایی که هم از سوی اندیشمندان غربی و هم از جانب متفکران اسلامی مطرح شده است، وجود شرایطی برای تفریح، تفرج و گردش و شادی در فضاهای شهری می‌باشد، که دین مبین اسلام نیز به آن تاکید داشته است. در این رابطه امام صادق (ع) می‌فرماید: چهار چیز چهره را نورانی و روشن می‌کند که یکی از آنها تماشای گیاهان خرم و سرسبز است (بحار الانوار). همینطور امام رضا (ع) بیان می‌کند که نگاه کردن به مناظر سرسبز و خرم، باعث نشاط و شادی می‌شود.

۴-۱. معیارهای کیفیت فضای شهری از منظر دانشمندان ایرانی-اسلامی

گلکار (۱۳۸۰) معتقد است که کیفیت فضای شهری را می‌توان به عنوان برآیند سه نیرو (مولفه) کیفیت عملکردی، کیفیت تجربی-زیبا شناختی و کیفیت زیست محیطی شهرها در نظر گرفت. مولفه عملکردی از یک سو در برگیرنده تامین حرکت و دسترسی سهل و مناسب پیاده‌ها و سواره‌ها به مراکز جاذب شهری است و از سوی دیگر، در برگیرنده عملکردهای دیگری همچون تفریح غیر فعال، تماشای مردم و مراسم گوناگون نیز بوده تا ضامن سرزندگی و غنای تجربه فضایی شهر گردند. مولفه تجربی-زیباشناختی کیفیت طراحی شهری به دریافت‌های ادراکی، شناختی و ترجیحات محیطی افراد در قبال فضاهای شهری سروکار دارد. و در نهایت، مولفه زیست محیطی در بعد خرد آن در برگیرنده مقولاتی همچون تنظیم اقلیم خرد فضاهای شهری است و در بعد کلان دغدغه پایداری زیست محیطی شهری را دارد. فلاحت (۱۳۸۷) فعالیت‌ها در فضای شهری را به سه گروه کلی تقسیم می‌کند: توسعه و تسهیل تعاملات اجتماعی، ایجاد احساس امنیت و آسایش روانی و جسمی و ایجاد احساس لذت، رضایتمندی و تعلق. همچنین نقره‌کار (۱۳۸۷) برخی ویژگی‌های فضای شهری مطلوب را در احادیث بر شمرده است. با برقراری این خصوصیات می‌توان به فضای شهری مطلوب رسید.

توصیه به زندگی اجتماعی در شهرهای بزرگ به دلیل بر خورداری بیشتر از دین و دانش. برادران دینی. توصیه اکید به خوشرفتاری و هم نشینی با همسایگان و برادران دینی.

توصیه به برآوردن حاجات و نیازمندی‌های اجتماعی، ایجاد مجموع فضاهای مورد نیاز عمومی.

پرهیز از مزاحمت سواره بر پیاده و قوی بر ضعیف. توصیه به رعایت تقوا بین زنان و مردان در فضاهای عمومی. (نقره‌کار، ۱۳۸۷)

هر دین و مکتب و تفکری، اصول خاص خویش را داشته

این مسئله می‌تواند در قالب منظره‌ای زیبا، جلوه‌ای سبز، آبی جاری و غیره در فضاهای باز شهری موجب حضور بیشتر شهروندان و ارتقاء کیفیت محیط شود.

در ادامه به برخی از مولفه‌هایی که در دین اسلام برای شهر اسلامی مورد تاکید است، اشاره می‌شود:

الف. تنظیم روابط اجتماعی

دین مبین اسلام، با معرفی انسان به عنوان خلیفه الله، زمین را به عنوان محملی جهت انتقال انسان به جهان ابدیت معرفی می‌کند (نقی زاده، ۱۳۸۵: ۹۳-۹۴). انسان مسلمان بنا بر خصلت خلیفه اللهی از طرف دیگر با توجه به تعریف شدن خداوند به عنوان محور اعمال انسانی و انسان به عنوان اشرف مخلوقات شایسته احترام بوده و تمام جهان در اختیار او می‌باشد. این تعریف با تعریف مدرنیت از چهره ویرانگر انسانی (فاوست‌گوت) جهت دستیابی به اعمال و آمال مادی در تضاد است (نقی زاده، ۱۳۸۵).

آنچه که مسلم است، یکی از اهداف کاربردی مهم محیط و محل زندگی (شهر و عمارات)، ایجاد زمینه مناسب تعاملات و همکاری‌های اجتماعی است که با عنایت به جایگاه والایی که اسلام برای وحدت جامعه قائل است، توجه به این نقش اهمیت فزونتتری می‌یابد. اصولی که باید بر تنظیم روابط انسان و هم‌نوعانش حاکم باشند، در این گروه قرار می‌گیرند. این اصول شکل دهنده و تسهیل‌کننده روابط اجتماعی در فضاهای شهری می‌باشد، که در اسلام نیز بدان تاکید شده است. برای تنظیم این روابط در سطح شهر، می‌توان از تعالیم قرآنی، دستورالعمل‌هایی را استخراج نمود که به عنوان مبانی نظری، در برنامه ریزی روابط انسانها در فضاهای شهری از آن بهره‌گیری کرد.

شهرها توسط سازمان فضایی خاص خود، سلسله مراتب فضاهای شهر (فضاهای خصوصی، نیمه خصوصی، نیمه عمومی و عمومی)، وحدت کالبدی و فضایی، نوع پراکندگی، ارتباط عناصر شهری و نیز ارتباطاتی که بین آحاد جامعه به وجود می‌آورند، در تنظیم روابط اجتماعی نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند (نقی زاده، ۱۳۹۲).

ب. وحدت

اسلام اشاره‌ای اکید به تعادل و وحدت میان تمام عناصر موجود دنیوی داشته است، وحدت جامعه، وحدت در مصنوعات انسان، وحدت بین مصنوعات انسان و طبیعت، وحدت بین نیازهای انسان و محیط و شاید از همه مهمتر وحدت یا توجه متعادل بین نیازهای معنوی و مادی انسان در شهر (نقی زاده، ۱۳۷۶).

مراتب یاد شده در وحدت، جملگی تقلید و الگوبرداری از وحدت و نظمی است که خداوند تبارک و تعالی در خلقت عالم وجود به ودیعت نهاده است. این تعادل می‌بایست در تمامی امور دنیوی حاکم باشد. خداوند یکی از ویژگی‌های حیاتی هر قوم و ملتی را وحدت آنان اشاره فرموده است. این وحدت و تعادل در عناصر موجود در یک شهر، حتی در یک خانه مسکونی برای رسیدن به هدف آرامش و آسایش انسان در این دنیا ضروری است. بنابراین عناصر موجود در فضاهای شهری نیز باید با وحدتی کنار یکدیگر قرار گیرند، که تعادلی نسبی با نیازهای انسانی داشته باشند.

ج. زیبایی

شهر زیبا بستر اولیه برای ارتقاء شاخص‌های توسعه شهری است. علاوه بر این، احساس زیبایی در میان شهروندان از عوامل مهم و فزاینده در تغییر رفتار آنهاست. در اندیشه هنر اسلامی، زیباندیشی و زیباسازی در سرور، شادابی، طراوت و امنیت تاثیرگذار است. در تفسیر آیه ۶۰ سوره نمل آمده است: «حدیقه» باغی است که هم دیوار دارد و هم آب کافی و «بهجه» (بر وزن لهجه) به معنای زیبایی رنگ و حسن ظاهر است که بینندگان را غرق سرور می‌کند (تفسیر نمونه، ج ۱۵: ۵۱۴) (صارمی و م. صارمی، ۱۳۹۰). از این رو یک فضای شهری زیبا به خودی خود موجب ارتقاء کیفیت محیط می‌شود، که ممکن است در جایی آرامش، در جایی سرور و شادمانی و در جایی دیگر هیجان را به همراه داشته باشد. از همه مهمتر یک فضای باز زیبا بینندگان را مجذوب خود و سرگرم فعالیت‌های گوناگون می‌کند، که این عامل باعث ایجاد تعاملات اجتماعی می‌شود.

در ادامه مطابق جدول شماره (۲) به مقایسه تطبیقی نظرات منابع غربی و اسلامی در باب کیفیت فضای شهری پرداخته می‌شود:

مبنای قرآنی	اندیشمندان ایرانی اسلامی	اندیشمندان غربی
تاکید بر معاشرت و روابط اجتماعی در شهر (نساء/۱)	توصیه به زندگی اجتماعی در شهرها (نقره کار ۱۳۸۷) تعاملات اجتماعی در فضاهای باز شهری برای وحدت جامعه (نقی زاده ۱۳۹۲) تسهیل تعاملات اجتماعی، احساس امنیت (فلاح ۱۳۸۷)	کاربری مختلط، اختلاط اجتماعی در فضاهای باز شهری (جیکوب ۱۹۶۱) معنادار بودن مکان، سرزندگی (لینچ ۱۹۸۱) ارتباط و گفتگو میان مردم در فضاهای جمعی (واتسون و استودرت ۲۰۰۶)
زیبایی محیط، سرور، شادابی و طراوت: اهمیت وجود تفریح و تفرج در محیط‌های شهری (نمل / ۶۰) تماشای گیاهان خرم و سرسبز و آب جاری باعث نشاط و شادی (تفریح و تفرج) می‌شود.	تفریح غیر فعال و سرزندگی در فضای شهری (پورجعفر ۱۳۸۸) افزایش مطلوبیت فضاهای کالبدی برای کار، زندگی، تفریح و عملکردهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی (سعیدی نیا ۱۳۷۸)	اشاره به فعالیت‌های فردی و گروهی و تفریح در فضای شهری (روسی ۱۹۸۲ و گهل ۲۰۰۲)
آرامش و زندگی مطبوع در سکونتگاه اولیه بشر (این جهان): ضرورت وجود آرامش در فضاهای شهری (بقره / ۳۵)	آسایش روانی و احساس لذت در فضاهای شهری (فلاح ۱۳۸۷)	راحتی و آرامش در فضای شهری (کاپلان ۱۹۸۹)

نظر نگارندگان: مهمترین مولفه‌هایی که موجب ارتقاء سطح کیفی فضاهای شهری می‌شود، شامل: ۱. معاشرت و تعاملات اجتماعی ۲. آرامش و آسایش روانی ۳. تفریح و تفرج در محیط، می‌باشد.

جدول ۲. مقایسه تطبیقی مولفه‌های مطرح شده از سوی منابع غربی و اسلامی در باب کیفیت فضای شهری (منبع: نگارندگان)

۲. روش تحقیق

طبقه بندی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. در همین راستا پرسشنامه‌ای تنظیم شد که با استفاده از داده‌های استخراج شده از آن، مولفه‌هایی را به عنوان ارتقاء دهنده کیفیت فضاهای شهری مطرح می‌نماید.

لازم به ذکر است در این پرسشنامه، تعداد ۲۶ سوال مطرح شد و از ۱۵۰ نفر به صورت اتفاقی در سه محله تهران پرسش به عمل آمد. یکی از سوالات پرسشنامه، به مدت زمانی که افراد در فضاهای شهری می‌گذرانند، پرداخته است. بدین صورت تعدادی از آنها که پاسخشان به این سوال متوسط

پژوهش حاضر در دو بخش کیفی و کمی صورت گرفته است. در بخش کیفی از روش تحلیل محتوا و استدلال منطقی بهره‌گیری شد، که اطلاعات پس از شناخت، گردآوری و طبقه بندی به صورت مقایسه‌ای مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در این بخش پس از بیان دیدگاهها و نظریات اندیشمندان اسلامی و غربی، به مقایسه، تحلیل و اولویت بندی مولفه‌های کیفی فضاهای شهری پرداخته شد. در بخش کمی نیز از روش توصیفی-تحلیلی بهره‌گیری می‌شود که، اطلاعات و یافته‌های بخش کیفی، پس از

دارای ۱۲/۷ کیلومتر مربع مساحت، سه ناحیه شهری و ۸۹ هزار و ۱۰۳ خانوار با ۳۳۶ هزار و ۷۷۲ نفر جمعیت می باشد. این منطقه یکی از مناطق تهران است که در قدیم، نام آن ده نارمک بوده است، همچنین به همراه تهرانپارس در دهه ۲۰ توسط فرانسوی ها ساخته شد، که دارای ۱۰۰ میدان سرسبز می باشد. میدان هفت حوض در نارمک حالت مرکزی و تجاری دارد و از شمال و جنوب به خیابان آیت و از شرق به غرب به خیابان جانبازان (گلبرگ) متصل می شود. میدان هفت حوض که در ابتدای انقلاب اسلامی ایران به میدان نبوت تغییر نام یافت، به دلیل ویژگی های کارکردی بیشتر از یک میدان مورد توجه و مراجعه بوده و به صورت یک پارک عمل می نماید.

بود، از نمونه های آماری حذف شدند. همچنین اطلاعات حاصل از پرسشنامه، به وسیله نرم افزار آماری SPSS و با روش های استنباطی مورد تجزیه تحلیل قرار گرفت.

۳. معرفی نمونه ها و آزمون فرضیات

در این تحقیق با توجه به هدف که بررسی و سنجش مولفه های کیفی فضاها های شهری است، سعی شد محلاتی از شهر تهران که دارای قدمت طولانی بوده و همواره مکان حضور پررنگ مردم هستند، انتخاب شوند. در هر کدام از محله ها اطلاعاتی راجع به افرادی که پاسخگو بودند جمع آوری شد، که بدان اشاره خواهد شد.

۱-۳. میدان هفت حوض

محله نارمک تهران که به محله صد میدان معروف است،

شکل ۱. تصویر هوایی از میدان هفت حوض (منبع: Google earth)

باید رفت تا عناصر معماری ارزشمند آن را شناخت. مهم ترین امتیاز این خیابان آن است که در بدنه ضلع جنوبی آن، بازار تهران که گنجینه ای از سبک های زندگی در تهران است، قرار دارد که در فهرست آثار ملی نیز ثبت شده است. در همین ضلع، سبزه میدان و جلوخان مسجد امام قرار دارد و در ضلع شمالی نیز، خیابان ناصر خسرو که دارای هویتی قدیمی و تاریخی است قرار دارد.

۲-۳. پانزده خرداد

پانزده خرداد (یا همان بوذرجمهر قدیم)، خیابانی با شناسنامه ای تاریخی است که این روزها در هاله ای از نابسامانی ها فراموش شده است. خیابان پانزده خرداد با معماری متفاوت، که بخشی از ارگ تهران در دوره ناصری در آن قرار دارد، یکی از با اهمیت ترین خیابان های دارای بافت تاریخی محسوب می شود، که پا به پا با گذر تاریخ

شکل ۲. تصویر هوایی از خیابان پانزده خرداد (منبع: Google earth)

۳-۳. فلکه دوم نیرو هوایی

مجاورت با پادگان نیرو هوایی به این نام خوانده می‌شود. نیرو هوایی از شبکه خیابانی منظمی برخوردار است که خیابان‌های اصلی آن در راستای شمالی - جنوبی قرار دارند و کوچه‌های در جهت شرق به غرب امتداد یافته‌اند. خیابان پنجم، اول و فلکه دوم نیرو هوایی از مکان اصلی این محله محسوب می‌شوند که تجمع کاربری تجاری در آنها بیشتر است.

این محله در سمت شرق شهر تهران واقع و جزئی از منطقه ۱۳ آن به حساب می‌آید. این محله از جنوب به خیابان پیروزی، از شرق به خیابان ۳۰ متری نیرو هوایی، از شمال به پادگان نیرو هوایی و از غرب به خیابان دهقان محدود می‌شود. اولین ساکنان این محله افسران و درجه داران نیرو هوایی ارتش ایران بودند و به همین دلیل و همچنین

شکل ۳. تصویر هوایی از فلکه دوم نیرو هوایی (منبع: Google earth)

مورد بررسی قرار گرفت. همچنین در پی پرسشی میزان علاقه مندی کاربران به حضور در فضاهای شهری مورد سنجش قرار گرفت که نتایج مطابق جدول شماره (۳) حکایت از علاقه زیاد آنها به حضور در اینگونه فضاها می‌باشد.

سوالات مطرح شده در این مناطق به صورت پرسشنامه‌ای طراحی شد و در هر منطقه بین ۵۰ نفر پخش شد. برای آزمون فرضیات، مولفه‌های بدست آمده از منابع مورد مطالعه به پرسش گذاشته شد و در طی آن جامعه‌ی آماری

سوال ۲- علاقه شما به حضور در فضای باز به چه میزان است؟

درصد	درصد معتبر	درصد	تعداد	
۳٪	۳٪	۳٪	۳	خیلی کم
۷٪	۴٪	۴٪	۴	کم
۲۳٪	۱۶٪	۱۶٪	۱۶	متوسط
۳۶٪	۱۳٪	۱۳٪	۱۳	زیاد
۱۰۰٪	۶۴٪	۶۴٪	۶۴	خیلی زیاد
	۱۰۰٪	۱۰۰٪	۱۰۰	کل

جدول ۳. میزان علاقه مندی به حضور در فضای باز

۴. یافته‌های کمی

بدین ترتیب هم راستا با نظر منابع و اندیشمندان اسلامی، ۷۷٪ از مردم، امکان انجام این فعالیت‌ها را یکی دیگر از عوامل کیفیت بخش به فضای شهری دانسته‌اند که تجربه‌های خوشایندی در فضاهای پیاده و نشستن دارد. چنانچه که در آمار بدست آمده نیز ۸۹٪ مردم علاقه داشتند که نیمکت و صندلی‌های متنوع و راحت برای نشستن و استراحت در فضای شهری وجود داشته باشد. خداوند نیز به بر آورده شدن نیازهای انسان تاکید دارد و در آیاتی فرموده که همه کائنات برای آرامش انسان مسخر شده‌اند. همانند آیه ۳۵ سوره بقره که خداوند سکونتگاه اولیه بشر را باغی عنوان می‌کند که آرامش و زندگی مطبوع در آن جریان دارد. در جداول ۵، ۶ و ۷، نمونه‌هایی از ارزیابی نظرات مردم در رابطه با چند مولفه کیفیت فضاهای شهری ارائه شده، که تحلیل آنها با استفاده از نرم افزار SPSS صورت پذیرفته است. در این جداول داده‌ها با آنالیز رگرسیون خطی در سطح معنادار پنج صدم مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

با مقایسه‌ای تطبیقی میان مولفه‌های مطرح شده از سوی منابع غربی و اسلامی و نیز از سوی کاربران فضاهای شهری، در می‌یابیم، مولفه‌هایی که در منابع اسلامی و قرآن مورد تاکید قرار گرفته‌اند، از سوی کاربران نیز به عنوان عوامل ارتقاء دهنده کیفیت فضاهای شهری تعیین شدند و این در حالیست که منابع غربی نیز بر این موضوع صحنه می‌گذارند. از نگاه این منابع تامین نیاز خورد و خوراک، ارائه امکانات جهت حرکت و جنب و جوش، معاشرت و برقراری ارتباط، نقش مناظر طبیعی، توجه به استراحت و آرامش افراد در محیط، تاثیر تفرج و یادگیری، از جمله معیارهای ارتقا دهنده کیفیت به شمار می‌رود. از نظر اندیشمندان غربی، انعطاف پذیر بودن فضاها، دسترسی، نفوذ پذیری و خوانایی، سیستم حرکتی آسان و در دسترس از مولفه‌های زمینه ساز وقوع فعالیت هستند. برآورده کردن نیاز فیزیولوژیک، تردد از مکانی به مکان دیگر جهت کار و ملاقات، از امکانات محیطی است که وقوع فعالیتهای حرکتی را برای فرد ممکن می‌سازد.

مشاهده می‌شود، رابطه معناداری میان سن، محله و جنسیت کاربران و مولفه نیاز به مکانی برای استراحت وجود دارد، که از نظر آنها یکی از مولفه‌های کیفیت بخش فضاهای شهری می‌باشد.

همانطور که مشاهده می‌شود این مولفه‌ها رابطه معنادار و مثبتی با متغیرهای بیان شده داشتند. به این صورت که با تغییر هر متغیر، مولفه ذکر شده به صورت مستقیم با آن متغیر تغییر خواهند کرد. همانطور که در جدول شماره ۴

ضرایب						
همبستگی			سطح معناداری	T مقدار	مدل استاندارد	مدل
بخش	جزئی	صفر منظم			مقدار ثابت	
			۰,۰۰۰	۷,۲۳۹		ثابت
۰,۱۵۳	۰,۱۵۶	۰,۱۳۰	۰,۱۲۶	۱,۵۴۵	۰,۱۵۶	سن
۰,۱۹۷	۰,۱۹۹	۰,۱۷۷	۰,۰۵۰	۱,۹۸۷	۰,۲۱۲	منطقه
۰,۰۵۶	۰,۰۵۷	-۰,۰۳۱	۰,۵۷۵	۰,۵۶۲	۰,۰۶۰	جنسیت
متغیر مستقل: امکان استراحت روی سطوح مختلف						

جدول ۴. رابطه بین سن، محله و جنسیت با نیاز به مکانی برای استراحت در فضاهای شهری

تحقق نیاز به خویشتن و خودشکوفایی و وحدت جامعه از نظر اندیشمندان غربی از مولفه‌های کیفیت فضای شهری محسوب می‌شوند. در داده‌های بدست آمده ۷۰٪ مردم علاقه مند به تقویت روابط اجتماعی در فضای شهری هستند. این در حالی است که تمامی مطالعات انجام شده و آمار بدست آمده در نهایت به نتایجی که منابع اسلامی در ابتدا به سادگی به آن اشاره کرده است، دست می‌یابد. برای مثال خداوند در آیه ۱ سوره نساء به معاشرت با دیگران و روابط اجتماعی تاکید کرده است و همینطور در آیات ۳ و ۴ سوره ملک به وجود وحدت در جامعه اشاره کرده است. به این منظور در فضاهای شهری می‌توان از مبلمان‌هایی استفاده نمود که افراد در کنار هم یا روبروی هم قرار گیرند تا امکان معاشرت و رودررویی آنها افزایش یابد. به این مهم می‌توان از طریق بهبود شکل و ساختار مبلمان‌ها و یا بهبود کیفی فضاها دست یافت. بنابراین دومین مولفه موثر بر کیفیت فضاهای شهری ارتباطات اجتماعی می‌باشد. همانگونه که در جدول شماره (۵) مشهود است، رابطه معناداری میان سن، محله و جنسیت کاربران و مؤلفه برقراری ارتباطات اجتماعی وجود دارد.

بر طبق آمار بدست آمده، ۸۷٪ از مردم علاقه دارند از دید و منظر طبیعی استفاده کنند، مولفه‌ای که برخاسته از تاکید اسلام بر آمیختگی با طبیعت است، همانند احادیث ذکر شده که تماشای گیاهان سبز و خرم و آب جاری را بسیار مورد تاکید قرار دادند، این در حالی است که ۶۴٪ آنها محیط مصنوع را جزئی از مناظر طبیعی نمی‌دانند. در این تحقیق منظور از محیط مصنوع ساختمانها می‌باشند. با توجه به دیدگاه دانشمندان، کیفیت فرم ساختمان‌ها بر کیفیت فضاهای شهری تاثیر می‌گذارد. در صورتی که ساختمان‌ها تصویر مناسبی را در ذهن کاربران از خود به جای بگذارند، می‌توانند نقش اجتماعی موثری داشته باشند، چرا که به مردم کمک می‌کند به نحو مطلوب‌تری فعالیت‌هایشان را تنظیم کنند و حتی می‌تواند خاطرات جمعی و ارتباطات گروهی را نیز افزایش دهد. بنابراین می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که یکی از عوامل کیفیت بخش به فضاهای شهری فرم ساختمان‌ها است که از کیفیت مطلوبی برخوردار نمی‌باشد. اختلاط اجتماعی، توسعه و تسهیل تعاملات اجتماعی،

ضرایب						
مدل	مدل استاندارد	مقدار T	سطح معناداری	همبستگی		
				صفر منظم	جزئی	بخش
ثابت		۶,۳۲۶	۰,۰۰۰			
سن	۰,۲۸۹	۲,۹۲۶	۰,۰۰۰۴	۰,۲۷۲	۰,۲۸۶	۰,۲۸۵
منطقه	۰,۱۴۲	۱,۳۵۷	۰,۱۷۸	۰,۱۰۴	۰,۱۳۷	۰,۱۳۲
جنسیت	۰,۰۳۵	۰,۳۳۵	۰,۷۳۹	-۰,۰۴۸	۰,۰۳۴	۰,۰۳۳

ارائه امکانات جهت برقراری ارتباط: متغیر مستقل

جدول ۵. رابطه بین سن، محله و جنسیت با علاقه به در فضاهای شهری

فضاهایی هستند که امکاناتی جهت تفریح و تفرج به آنها ارائه کند. چنانچه خداوند متعال در آیه ۶۰ سوره نمل، زیبایی محیط، سرور، شادابی و طراوت در آن که تفریح و تفرج را به همراه خواهد داشت، را از لازمه های آن عنوان می کند. همانطور که در جدول شماره ۷ مشاهده می شود رابطه معناداری میان سن، منطقه و جنسیت پرسش شوندگان با علاقه به وجود امکاناتی جهت خرید در فضا وجود دارد. در منابع اسلامی و غربی اشاره به اهمیت روابط اجتماعی و معاشرت با دیگران در فضاهای شهری شده است، یکی از پیامدهای وجود امکانات خرید برای شهروندان به تقویت این روابط منتج می شود. بنابراین از دیدگاه کاربران مولفه وجود امکاناتی جهت خرید، به عنوان سومین مولفه کیفیت بخش فضاهای شهری مطرح می باشد. همانطور که در جدول شماره ۶ رابطه معنادار آن با سن، محله و جنسیت کاربران مشهود است.

در نظرسنجی انجام شده، ۸۹٪ افراد، خواهان فضاهایی برای استراحت بودند. این در حالی است که اندیشمندان غربی همچون الکساندر، بر این عقیده اند که "این نشانی از موفقیت یک فضای شهری عمومی است که به حدی راحت باشد که افراد بتوانند در آنجا به خواب فرو روند و استراحت کنند". بنابراین می بایست در طراحی فضاهای شهری سعی شود نیمکتها و فضاهای راحت، گوشه هایی برای نشستن روی زمین یا دراز کشیدن در نظر گرفته شود. تفریح و تفرج در گروه های مختلف سنی چه بسا متفاوت باشد و هر نوع تفریحی ممکن است برای یک گروه سنی خاصی مناسب تر باشد و به رشد ابعاد جسمی و روحی او کمک کند. البته برخی تفریحات می تواند مشترک و برای همه گروه های سنی خوشایند باشد. چنانچه مشخص است در آمار بدست آمده ۷۴ درصد افراد، علاقمند به حضور در

ضرایب						
مدل	مدل استاندارد	مقدار T	سطح معناداری	همبستگی		
				صفر منظم	جزئی	بخش
ثابت		۴,۳۱۷	۰,۰۰			
سن	۰,۱۹۱	۱,۹۸۴	۰,۰۵۰	۰,۱۵۱	۰,۱۹۸	۰,۱۸۸
منطقه	۰,۳۶۱	۳,۵۳۸	۰,۰۰۱	۰,۳۲۰	۰,۳۴۰	۰,۳۳۵
جنسیت	۰,۰۶۸	۰,۶۶۴	۰,۵۰۸	-۰,۰۷۹	۰,۰۶۸	۰,۰۶۳
متغیر مستقل: ارائه امکانات جهت خرید						

جدول ۶. رابطه بین سن، محله و جنسیت با علاقه به وجود امکاناتی جهت خرید در فضاهای شهری

۵. نتیجه گیری:

شهر همانند یک موجود زنده است، که هر یک از اندام‌های آن همچون اقتصاد، فرهنگ، جامعه، سیاست، حقوق، تجارت، معماری، محیط زیست و غیره می‌باشند، که در عین استقلال، میان آن‌ها نوعی همبستگی کارکردی در جهت ابقای حیات کل سیستم شهری مشاهده می‌شود. شهر به مجموعه‌ای از فضاهای نرم و سخت، عمومی و خصوصی، بسته و باز، با کاربردهای گوناگون مسکونی، تجاری، تفریحی، حمل و نقل و غیره اطلاق می‌شود. ریخت‌شناسی یک شهر، طبیعتاً معماری خاص خود را به دنبال دارد و حیات مطلوب یک شهر مستلزم وجود فضاهای مطلوب و با کیفیت است. هدف اصلی معماری این است که برای انسان فضایی بسازد تا نیازها و انتظارات انسانی او را برآورده سازد.

فضاهای شهری که یکی از مهمترین فضاهای عمومی بوده و تجربه مردم از زندگی در شهر را تحت تاثیر قرار می‌دهد، نقش بالایی در ارتقای شرایط فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی شهر دارد و به طور مستقیم و غیرمستقیم می‌تواند کیفیت زندگی افراد را حتی از لحاظ اقتصادی ارتقا بخشد. امروزه

پژوهش‌های بسیاری در رابطه با محیط زیست، دسترسی‌ها، عملکرد و کاربری فضاهای باز شهری صورت می‌گیرد. اما به نظر می‌رسد در این حیطه کمتر به مسائل کیفی پرداخته شده‌است. پژوهش حاضر با ارزیابی و سنجش مولفه‌های مطرح شده از سوی اندیشمندان و صاحب‌نظران ایرانی-اسلامی و غربی حوزه طراحی شهری، در دو بخش کمی و کیفی به بحث کیفیت در فضاهای شهری پرداخته است.

در این تحقیق اقدام به استخراج معیارهای کیفیت بخش در فضاهای شهری شد. از دیدگاه اندیشمندان غربی مولفه‌هایی از قبیل اختلاط اجتماعی، انعطاف پذیر بودن فضاها، معنادار بودن مکان، سرزندگی، راحتی و آرامش و تفریح، در فضاهای شهری از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشند. از سوی دیگر مولفه‌هایی همچون معاشرت و روابط اجتماعی، وحدت جامعه، تعامل میان نیازهای معنوی و مادی انسان، زیبایی محیط، سرور، شادابی و طراوت (تفریح و تفرج در محیط)، آرامش و زندگی مطبوع، تماشای گیاهان خرم و سرسبز و آب جاری، به عقیده نظریه پردازان ایرانی-اسلامی بر کیفیت فضاهای شهری می‌افزایند.

بر این اساس نتایجی که در بخش کیفی از مقایسه تطبیقی میان دو دیدگاه حاصل شد، حاکی از اهمیت مولفه‌هایی چون ۱- معاشرت و تعاملات اجتماعی ۲- آرامش و آسایش روانی ۳- تفریح و تفرج، در فضاهای شهری می‌باشد. اما در بخش کمی، مولفه‌های مطرح شده، با استفاده از دیدگاه مردم مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفت. این تحقیق نشان داد، مولفه‌های مطرح شده از سوی منابع اسلامی و قرآن و همچنین اندیشمندان غربی، از سوی کاربران نیز به عنوان مولفه‌های ارتقاء دهنده کیفیت فضاهای شهری تعیین شدند.

جالب توجه اینکه بسیاری از مولفه‌هایی که از سوی اندیشمندان و نظریه پردازان غربی در باب کیفیت فضاهای شهری مطرح می‌شود، در واقع همان مولفه‌هایی است که خداوند در قرآن به آنها اشاره کرده و همه آنها را برای آرامش و آسایش انسان مورد تاکید قرار داده است. همچنین در منابع اسلامی نیز این مولفه‌ها تبیین و تفسیر شده اند و با به کارگیری آنها می‌توان از داشتن فضای شهری با کیفیت، اطمینان حاصل نمود. این مقاله تنها گامی کوچک در سنجش و اولویت بندی مولفه‌های ارتقادهنده کیفیت فضاهای شهری بوده است، امید است تحقیقات آینده با شناختی عمیقتر به ارائه مستقیم راهکار در راستای بهبود فضاهای شهری منتج شود.

منابع:

۱. صارمی، حمیدرضا و صارمی، مسعود. ۱۳۹۰. بررسی و تحلیل عوامل موثر در تجلی شهر امن از دیدگاه اسلام، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۷.
۲. فلاحت، محمد صادق، کلامی، مریم، تاثیر فضاهای باز شهری بر کیفیت گذران اوقات فراغت شهروندان، مدیریت شهری، ۱۳۸۷.
۳. کریر، راب. ۱۳۸۶. فضای شهری، ترجمه خسرو هاشمی نژاد، ویرایش دوم، تهران: نشر خاک.
۴. گلکار، کوروش. ۱۳۸۰. مولفه‌های سازنده کیفیت در طراحی شهری، نشریه صفا، دانشگاه شهید بهشتی.
۵. گلکار، کوروش. ۱۳۷۹. مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری، نشریه علمی-پژوهشی صفا، شماره ۳۲، صص ۶۵-۳۸.
۶. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، بیروت، مؤسسه الوفا.
۷. نقره کار، عبدالحمید. ۱۳۸۷. درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی، وزارت مسکن و شهرسازی.
۸. نقی زاده، محمد. ۱۳۹۲. شهر اسلامی و روش بهره‌گیری از متون مقدس، کتاب ماه هنر، شماره ۱۷۷، صص ۲۴-۳۵.
۹. نقی زاده، محمد. ۱۳۸۵. معماری و شهرسازی اسلامی (مبانی نظری)، راهیان، اصفهان.
۱۰. نقی زاده، محمد. ۱۳۷۶. مختصات نظم در شهرسازی اسلامی، سمینار بین‌المللی شهرها و مرد، دانشگاه تبریز، تبریز.
11. Bently, I. et al. 1985. Responsive environment: AA Manual for Designers, London : Architectural Press
12. CABE and DETR .2001. The Value of Urban Design, London: Thomas Telford
13. Carmona, M. et al. 2003. Public places – Urban spaces, The dimensions of urban design, New York: Architectural Press.
14. Carr, S, Francis, M. Rivlin, L.g., and Stone, A.M. 1992. Public Space, Cambridge: Cambridge University Press.
15. Gehl J.1996. Life between buildings: using public space, translated by Koch J., 3rd ed., Copenhagen: Arkitektens Forlag.
16. Gehl, Jan.2002. Public Space and Public Life City of Adelaide: 2002. City of Adelaide, Adelaide.
17. Jacobs, J. 1961. The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House.
18. Kaplan, Stephen; and Kaplan, Rachel, 1982, Humanscape : Environment for People, University of Michigan. Michigan : Ulrich's Book
19. Lynch K.1984. A theory of good city form, Cambridge, Mass.: MIT Press.
20. Nicholas Dines and Vicky Cattell with Wil Gesler and Sarah Curtis (Queen Mary, University of London) .September 2006. Public spaces, social relations and well-being in East London. Published by The Policy Press for the Joseph Rowntree Foundation. Report and summary available from www.jrf.org.uk.
21. Rossi, Aldo.1982. The Architecture of the City , Cambridge: MIT Press
22. Shirvani, Hamid.1985. The Urban Design Process, Van Nostrand Reinhold Company, New York.
23. Danisworo.1989. Konsep Peremajaan Kota, Institut Teknologi Bandun

Measuring the components of urban space's quality by adjustment comparison of Iranian-Islamic and western approach

• Mahdi Khakzand*

PHD of Landscape Architecture, assistant professor of environment design group, University of Tehran

• Koorosh Aghabozorgi**

Master of Architecture, Islamic Azad University of Qazvin, Science and Research Branch

Abstract

Performing diverse activities in urban spaces were assumed a part of the past culture. Moreover, now urban spaces do not have a specific definition in terms of quality. It seems that today's materialist world is more seeking to increase return in investment and economic quantities and this quantity-oriented state have kept it behind the qualitative issues. For this, faded presence of people in spaces, makes performing this research essential. The effort of this study is to evaluate and have an adjustment comparison between components making urban spaces from the view of western theoreticians and Iranian-Islamic scientists. It seems that remarkable presence of social relations is among the most effective components in increase of urban space's quality. The data of this study were evaluated in two qualitative and quantitative sections. In qualitative section by help of content analysis method the viewpoints were compared. The quantitative section was conducted by use of analytical description method and a questionnaire was prepared and it was studied in three neighborhoods of Tehran. The data extracted from this questionnaire was inferentially analyzed via SPSS software and they were analyzed beside the other findings gained from literature of the subject. The three neighborhoods of Haftoz Square, 2nd Square of Niroohavaee and 15 Khordad Street were selected in terms of morphology. The findings of this research indicate that highlighted presence of activities for communication and recreation is highly effective in improving the urban space's quality. The need for comfort, removal of the need for food and eating is among other components which were effective in the view of people that all of these components in Quran are mentioned as specifications of the space around human being. As a result, the main components of urban space's quality questioned in this study were convergent to the components introduced by Islamic resources which are neglected in contemporary urban planning despite the emphasis of western resources and scientists.

Key words: environment's quality, urban spaces, Islamic resources, western theories.